

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄ

Հոգվածում քննարկվում են «ստեղծագործություն» և «փոխակերպում» հասկացությունները: Մարդու համար ստեղծագործությունը ինքնաարտահայտման, չիրականացված երազանքների ու ձգտումների իրականացման միջոց է: Դա մի գործընթաց է, որը չունի վերջ: Այդ գործընթացում մարդը գիտակցորեն և ենթագիտակցորեն փոխակերպում է իր «Ես»-ը, իր անձնային փորձը՝ ձգտելով հասնել իր «Ես» կոնցեպցիային և ամբողջականության:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. ստեղծագործություն, տրանսֆորմացիա, ինքնաարտահայտում, սուբլիմացիա, կատարսիս, անգիտակցական, արքեստիպ, «Ես» կոնցեպցիա, ամբողջականություն:

Ստեղծագործությունը նման է ազատության. մեկ անգամ փորձելով, այլևս հնարավոր չէ առանց դրա ապրել: Դա տրանսֆորմացիոն, ապաքինող գործընթաց է:

Կ. Ռոջերս

Ստեղծագործել, նշանակում է սեփական հոգու դարբնոցում կոփել ձևեր, որոնք կարծևորեն մարդու կյանքը: Յուրաքանչյուր իսկական արվեստագետ, երբեմն ինքն էլ չգիտակցելով, ստեղծում ու արտահայտում է իր ժողովրդի գիտակցությունը: Նա չի ձգտում բարոյախոս լինել, այլ ուշադիր ունկնդրում է ինքն իրեն և բացահայտում իր երևակայության մեջ ծնված պատկերներն ու կերպարները: Այդ խորհրդանշաններից հետագայում բյուրեղանում է հասարակության բարոյական ու գեղագիտական կառուցվածքը: Ստեղծագործությունը ոչ միայն պատանեկան անմեղ տարերք է,

այլ նաև հասուն անձի ձգտում է շարունակելու իր կյանքը մահվանից հետո: Այն մարդկային այնպիսի դրսևորում է, որի միջոցով իրականանում է անձի ազդեցությունը աշխարհի վրա, այն կապված է մարդու ակտիվության հետ: Ցանկացած տեսակի ստեղծագործության մեջ մարդ ներդնում է իրեն, իր մտքերը, զգացմունքները, ցանկություններն ու երազանքները, իր հավատն ու խանդավառությունը [1]:

Ստեղծագործությունը անձի համար ինքնաարտահայտման, չիրականացված երազանքների ու ձգտումների իրականացման միջոց է: Ինչպես ասում էր Մալլոուն, հնարավորությունները օգտագործում են պահանջում և դադարում են պահանջել միայն այն դեպքում, երբ նրանք բավարար և ամբողջական են օգտագործվում: Նա նշում է, որ սիրո մեծ զգացումից, արվեստի ստեղծագործությունից, բնության գեղեցկության ապրումներից կարող են առաջանալ «պիկ ապրումներ»: Յուրաքանչյուր պիկ ապրում կարող է հասկացվել որպես գործողությունների ամբողջություն կամ գեշտալտի ավարտում, որպես կատարսիս, կուլմինացիա, ավարտ, դատարկություն: Գրողները այն նկարագրել են որպես էքստազի պահեր, կրոնական մարդիկ՝ որպես խորը միստիկական ապրում: Ըստ Մալլուի՝ բարձրագույն պիկերը բնութագրվում են «անսահման հորիզոնների» բացվելու զգացմամբ, միաժամանակ և ավելի կարողունակ, և ավելի անօգնական լինելու, տարածության և ժամանակի կորստի զգացմամբ: Մալլոուն ինքնաարտահայտումը բնորոշում է որպես տաղանդի, ընդունակությունների և հնարավորությունների ամբողջական օգտագործում: Նա ասում էր,

որ ինքն ինքնաարտահայտվող մարդուն պատկերացնում է ոչ այն սովորական մարդուն, որին ինչ –որ բան ավելացրել են, այլ այն սովորական մարդուն, որից ոչինչ չեն խլել: Միջին մարդը ամբողջ մարդկային գոյն է, որի ընդունակություններն ու շնորհքը բթացած են ու ձնշված: Արտահայտվել, նշանակում է դառնալ ռեալ, գոյություն ունենալ փաստացի, այլ ոչ միայն պոտենցիալությամբ:

Ինքնաարտահայտումը սեփական ներուժի զարգացման անընդհատ գործընթաց է: Դա նշանակում է օգտագործել սեփական ընդունակություններն ու գիտակցությունը և աշխատանքը՝ այդ ամենը լավ կատարելու համար: Մեծ տաղանդը կամ խոհեմությունը նույնը չէ, ինչ ինքնաարտահայտումը: Ինքնաարտահայտումն իր չէ, որը կարելի է ունենալ կամ չունենալ: Դա գործընթաց է, որը չունի վերջ: Դա ապրելու միջոց է, աշխատանք և հարաբերություն աշխարհի հետ, այլ ոչ թե միայնակ ձեռքբերում [3]:

Կ. Ռոջերսը գրում է, որ ստեղծագործականության հիմնական աղբյուրը դրսևորվում է այնպես, ինչպես հոգեթերապիայի վերականգնող ուժը, մարդու ձգտումը ինքնաիրականացնել իրեն, դառնալ այն, ինչի ներքին հնարավորությունները կան իր մեջ: Ինչո՞ւ են մարդիկ ազատ ինքնաարտահայտվելու քաղց զգում, որովհետև ստեղծագործությունը նման է ազատության, մեկ անգամ փորձելով, այլևս հնարավոր չէ առանց դրա ապրել, դա տրանսֆորմացնող, ապաքինող գործընթաց է:

Ըստ Նոյմանի՝ գեղարվեստական ստեղծագործությունը ինչ–որ վեհանձնային բան է, դա իր է, ոչ թե մարդ, նշանակում է՝ այն չի կարելի գնահատել անձնային չափանիշներով: Արվեստի իսկական ստեղծագործության առանձնահատուկ նշանակությունն այն է, որ նա դուրս է եկել անձնային սահմանափակումներից և դարձել անգամ իր սեփական ստեղծողի անձնային ազդեցու-

թյան համար անհասանելի:

Գեղարվեստական ստեղծագործության վայելումը հասնում է իր կուլմինացիոն կետին, երբ մենք համարյա չնչափեղծ ենք լինում լարվածությունից, երբ վախից մազերը բիզ–բիզ կանգնում են, երբ ինքնաբերաբար հոսում են կարեկցանքի և ցավակցության արցունքներ: Այս բոլոր զգացումներից մենք խուսափում ենք կյանքում, բայց փնտրում՝ արվեստում [1]:

Ըստ Զ. Ֆրոյդի՝ գեղարվեստական ստեղծագործությունը անգիտակցականի դրսևորում է, որը պետք է հասկանալ և գիտակցել: Նա ստեղծագործությունը դիտում է որպես սեռական հակումների սուբլիմացիայի անգիտակցական գործընթաց: Ֆրոյդը համոզված է, որ արվեստագետը ձգտում է իր ներաշխարհի առավել լրիվ իրագործման, նա ավելի ազատ է արտաքին սահմանափակումներից, հենց այդ պատճառով էլ՝ նման երեխայի: Արվեստագետը սովորական մահկանացուից տարբերվում է ներքին հակումների ուժգնությամբ, որոնք իրականության ազդեցության տակ արտամղվում են գիտակցությունից: Հենց դա է պատճառը, որ նա, ինչպես ներոտիկը, դիմում է ֆանտազիաների, երազների օգնությանը, որպեսզի գոնե այդտեղ գտնի իր՝ չբավարարված ցանկությունների իրագործումը: Բայց ի տարբերություն ներոտիկի, արվեստագետը, շնորհիվ իր բարձր զարգացման հասած սուբլիմացիայի, իր ներքին և ցածրակարգ հակումները տեղափոխում է գեղարվեստական գործունեության ոլորտը և կապ ստեղծում իր երևակայական աշխարհի և իրականության միջև, իսկ գեղարվեստական ստեղծագործության ազդեցությունը ունկնդրի կամ ընթերցողի վրա, կապված է նրա մոտ համանման հոգեկան լարվածությունից ազատվելու հետ: Լիբիդոյի սուբլիմացիայի գործընթացը վերաբերում է ոչ միայն արվեստագետին, այլ ընդհանրապես բոլոր մարդկանց [4]:

Անձի փոխակերպման հոգեբանական վերլուծությունը պետք է սկսել հոգեբանական այն իրականությունից, որում առավել վառ է դրսևորվում տվյալ երևույթը: Դա կարող է պայմանավորված լինել էքստրենալ, գերօրդինար իրավիճակով: Անձը ինտենսիվ փոփոխություններ ապրում է հենց նման իրավիճակներում, երբ մարդու գոյատևումը դուրս է գալիս առօրյայի սահմաններից՝ ստանալով անոմալի, ողբերգականի երանգներ (տրանսօրդինար գոյատևում): Տրանսօրդինար գոյատևումը ոչ միայն փոխակերպում է մարդու անձը, այլ նաև, ոչ հազվադեպ, նրա մոտ ձևավորվում է ապաքինվածի համախտանիշ, այսինքն՝ հետտրավմատիկ սթրեսային համախտանիշ:

Տրանսֆորմացիան նշանակում է մի դեպքում փոխակերպում, մյուս դեպքում փոփոխական էներգիայի բարձրացում կամ իջեցում: Փոխակերպման ժամանակ իրականանում է անձի հոգեկան աշխատանքը՝ հոգեկան նախնական բովանդակությունը փոխակերպելով այլ բովանդակության:

«Փոխակերպում» հասկացությունն իր մեջ ներառում է ինչպես փոխակերպման գործընթացները, այդպես էլ նրա արդյունքը: Փոխակերպումն ունի նաև ժամանակային բնութագրիչ. այն իրականանում է ժամանակի մեջ և ժամանակային բովանդակությունների հետ: Փոխակերպման աշխատանքի գործընթացում տեղի է ունենում որոշակի պոտենցիալ ֆենոմենի ակտուալիզացիա՝ չգիտակցված հոգեբանական բովանդակությունից անցում դեպի գիտակցված հոգեվիճակի, խորքային ուժերի և ռեսուրսների արթնացում: Այն անձի կայացման կենդանի և չընդհատվող, պարուրաձև ընթացող գործընթաց է, որի տարբեր ձյուղերն անխզելիորեն կապված են միմյանց հետ: Այն նման է «պտտվող անիվի»: Հոգեկան բովանդակությունը խորքերից վեր է բարձրանում, ապա կրկին իջնում ներքև, բայց արդեն հարստացված իրականության

նոր բովանդակությամբ:

Փոխակերպումը ձիշտ հասկանալու համար անհրաժեշտ է այն դիտել որպես վերածնող գործընթաց, որի ժամանակ իրականանում է անձի հոգեկան աշխատանքը՝ նախնական բովանդակության փոխակերպումը տրանսֆորմացված բովանդակության:

Մարդը փոխակերպման ժամանակ ոչ միայն վերադառնում է իր հիմնախնդիրների սկզբնաղբյուրներին, այլ նաև դիմում է իր ներքին ուժերի և էներգիայի ակունքներին, որպեսզի, հենվելով նրանց վրա, սկսի նոր բարձրացումը: Իջնելով իր անձի խորքերը՝ մարդ գտնում է այնտեղ ամուր հիմքեր՝ նորացման և վերադարձի համար: Գտնելով անձնական փորձի մեջ կենդանի շրջաններ՝ մարդը նորովի կառուցում է իրեն տրանսֆորմացիայի գործընթացում:

Փոխակերպման հոգեկան աշխատանքի գործընթացում հոգեկան բովանդակությունը ենթարկվում է փոխակերպումների, որի արդյունքը նորաստեղծ բովանդակությունն է՝ տրանսֆորմերը:

Մարդը և՛ գիտակցորեն, և՛ ենթագիտակցորեն փոխակերպում է իր «Ես»-ը, անձնային փորձը, դրանով իսկ ձգտելով հասնել հոգեկան և ֆիզիոլոգիական ուժերի, իր «Ես» կոնցեպցիայի ամբողջականությանն ու միասնությանը: Ոչ միայն արտակարգ պայմանները, այլ նաև մեր ամենօրյա կյանքն իր մեջ ունի բազմաթիվ կոնֆլիկտային և մարդու հոգեկանը խաթարող իրավիճակներ, որոնց պատճառով տեղի են ունենում անձի, նրան հուզող ապրումների փոխակերպում [2]: Ստեղծագործությունը լարված և կուտակված էներգիայի լիցքաթափման միջոց է, ինքնատիպ մի թերապիա ստեղծագործ մարդկանց համար: Ստեղծագործելու պահանջմունքը կարող է ոչ միայն շատ ուժեղ լինել, այլև ազդել ստեղծագործողի մարդկային հատկանիշների վրա, ամեն ինչ ենթարկեցնել աշխատանքին՝ նույնիսկ ի հաշիվ առողջության և երջանկության: Արվեստագե-

տի հոգեկանում չծնված ստեղծագործությունը նման է բնության ուժի, որն, այսպես թե այնպես, գտնում է իր ելքը: Կախված այդ էներգետիկ լարվածության մեծությունից՝ այն կարող է դրսևորվել, պարզապես, որպես գիտակից ակտիվության ոչ մեծ խանգարում, կամ որպես գերհեղինակություն, որն ընդունակ է ենթարկեցնել «Ես»-ին, իր նպատակին հասնելու համար: Առաջին դեպքում այն իրենից ներկայացնում է գիտակցված արդյունք, որը ձևակերպված ու մշակված է որոշակի արդյունքի հասնելու համար: Այստեղ մենք չենք կարող սպասել որևէ բանի, ինչը կարող է դուրս գտնվել հասկացման սահմաններից, քանի որ դրա արդյունքը պայմանավորված է հեղինակի մտադրություններով և դուրս չի գալիս դրանց սահմաններից: Բայց երկրորդ դեպքում մենք գործ ունենք այնպիսի իրադրության հետ, որի հիմքերը գտնվում են անգիտակցականում, այնպիսի բանի հետ, որն իր նպատակին է հասնում առանց մարդկային գիտակցության մասնակցության: Այս դեպքում մենք պետք է պատրաստ լինենք հանդիպելու մի ինչ-որ գերանձնային բանի, որը կմեծացնի մեր ընկալումները մինչև այն սահմանները, որին հասել է հեղինակի գիտակցությունը ստեղծագործման ընթացքում: Մենք պետք է պատրաստ լինենք անսովոր կառուցվածքով և բովանդակությամբ մտքերին, պատկերներին, որոնք իրական սիմվոլներ են հանդիսանում, քանի որ նրանք են ամենից լավ արտահայտում հեռու, անտեսանելի ավերիկ գգված անտեսանելի կամուրջները: Այստեղ մենք կանգնում ենք խորհրդանշանների խնդրի առաջ: Այս խորհրդանշանները դժվար է որոշել, քանի որ ընթերցողը նույնպես ի վիճակի չէ դուրս գալ գրողի գիտակցության սահմաններից, որը սահմանափակված է ժամանակի ոգով: Խորհրդանշանը ցույց է տալիս իմաստը, որը ներկա պահին դուրս է գտնվում մեր գիտակցության հասանելիության սահ-

մաններից :

Հաճախ է լինում, որ գրողը, որի մասին վաղուց մոռացել էինք, հանկարծ նորից հայտնվում է ուշադրության կենտրոնում: Դա տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ մեր գիտակցության զարգացվածությունը հասնում է ավելի բարձր մակարդակի, որի վրա պոետը կարող է մեզ նոր բան ասել: Այն միշտ գոյություն է ունեցել նրա ստեղծագործություններում, սակայն թաքնված է եղել խորհրդանշանով, և միայն ժամանակի ոգու նորացումն է մեզ թույլ տալիս հասկանալ նրա իմաստը:

Խորհրդանշաններն անընդհատ փորձության են ենթարկում մեր մտքերն ու զգացմունքները: Երևի հենց դրանով է բացատրվում, որ սիմվոլիկ ստեղծագործությունն ազդում է որպես ոգևորող, կարողանում է այդպես կլանել մեզ: Ի ծնե չկան գաղափարներ, բայց կան ծնվելու գաղափարներ, ի ծնե տրված հնարավորություններ, որոնք ղեկավարում են ամենաբուռն ֆանտազիան և ուղղորդում մեր ֆանտազիայի գործունեությունը: Նախնադարյան կերպարները կամ արքետիպերը անընդհատ վերածնվում են պատմության ընթացքում և հայտնվում այնտեղ, որտեղ ստեղծագործական ֆանտազիան ազատ դրսևորում է իրեն: Երբ ծագում են արքետիպիկ իրավիճակներ, մենք հանկարծակի մեծ թեթևություն ենք զգում, կարծես գտնվում ենք ամենակարող ուժի ազդեցության ներքո: Այդ պահին մենք անհատականություններ չենք, այլ ցեղեր՝ ողջ մարդկության ձայնը հնչում է մեր մեջ: Այն տրանսմուտացիայի է ենթարկում անձնային ձակատագիրը մարդկության ձակատագրի և մեր մեջ արթնացնում բարեգործ ուժեր, որոնք մարդկությանը միշտ օգնել են փրկվել ցանկացած վտանգից և լուսացնել ամենաերկար գիշերը: Ձև տալով այդ կերպարներին՝ արվեստագետը թարգմանում է այն ներկայի լեզվով, ինչը հնարավոր է դարձնում ճանապարհ գտնել դեպի հետ՝

դեպի կյանքի նախնական ակունքներ: Պոետի ստեղծագործություններում բավարարվում են այս կամ այն ազգի հոգևոր պահանջմունքները: Այդ պատճառով ստեղծագործությունը պոետի համար նշանակում է ավելի, քան անձնական ճակատագիրը: Ամենախոր իմաստով՝ հեղինակն իրենից ներկայացնում է մի գործիք, որը ենթադրում է սեփական ստեղծագործությունը:

Կապը առաջնային պատկերի՝ արքետիպիկ իրականության հետ, առաջ է բերում փոխակերպում, որը կարելի է բնութագրել որպես արդյունավետ: Արվեստը թույլ է տալիս հատուկ խորհրդանշանի տեսքով վերակառուցել տրավմատիկ

կոնֆլիկտային իրադրությունը և գտնել դրա լուծումը՝ տվյալ իրավիճակի վերակառուցման միջոցով: Ստեղծագործմարդու առանցքային հատկանիշ է համարվում հետաքրքրությունների և գործունեության ձևերի շարժունությունն ու բազմազանությունը: Դինամիկությունը պաշտպանում է նրանց գործունեությունը կարծրացումից և նոր պայմաններ ստեղծում ստեղծագործական այլ ուղիներ և արտահայտման միջոցներ փնտրելու համար: Ֆանտազիաները ցույց են տալիս նոր ուղղություններ, նոր խթան են տալիս հոգեկան կյանքին և ստիպում մարդուն դառնալ առավել արդյունավետ [5]:

ՊԲԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Гуманистическая и трансперсональная психология», сост. К.В.Сельченко, Минск, Москва 2000 г.,с.25–37
2. Магомед –Эминов М.Ш. «Трансформация личности», Москва 1998г.,с.34–49
3. Маслоу А. «По направлению к психологии бытия», Санкт – Петербург 2002 г.,с.29–52
4. Фрейд З. «Художник и фантазирование», Москва 1995 г.,с.21–33
5. Юнг К.Г., Нойманн Э. «Психоанализ и искусство», Москва 1996 г.,с.42–59

ТВОРЧЕСТВО И ТРАНСФОРМАЦИЯ

ЛИЛИТ КАРДУМЯН

Лицей им.А.Ширакаци, психолог

В статье рассматриваются понятия «творчество» и « трансформация ». Для человека творчество – это способ самоактуализации, реализации неисполненных желаний и стремлений . Это процесс, который не имеет конца. В этом процессе человек сознательно и подсознательно трансформирует свое «Я », свой личностный опыт, стремясь достичь своей «Я»–концепции и целостности .

CREATIVITY AND TRANSFORMATION

LILIT QARDUMYAN

Armenian National Luceum after Anania Shirakatsy, Psychologist

The concepts of the “Creation” and “transformation” are discussed in this article. For a person the act of creation is a means of self expression, realization of dreams. In this process a person transforms his personal Identity both consciously and subconsciously, his personal experience striving to complement self concept.